

**Marcin Klodziński**

Tczew

## KONTROLA OPERACYJNA RYBOŁÓWSTWA MORSKIEGO PRZEZ WYDZIAŁ II BAŁTYCKIEJ BRYGADY WOJSK OCHRONY POGRANICZA (WYBRANE ZAGADNIENIA)

Wojska Ochrony Pogranicza są postrzegane jako formacja wojskowa odpowiedzialna głównie za zabezpieczenie granicy państwowej oraz kontrole jej przekraczania<sup>1</sup>. Zadania te były realizowane pomimo wielokrotnej zmiany podległości WOP-u konstytucyjnym ministerstwom<sup>2</sup>. Ich realizacja była możliwa dzięki działaniu całej „machiny” kontrwywiadowczego zabezpieczenia granicy.

Każda brygada WOP posiadała specjalną strukturę kierującą powyższymi działaniami na terenie jej odpowiedzialności służbowej. Tą właśnie strukturą był Wydział II. Zajmował się on kierowaniem działaniami organów zwiadu, szeroko pojętą kontrolą ruchu granicznego, a także wykonywaniem innych zadań mających na celu umocnienie porządku publicznego<sup>3</sup>. Wiązało się to z prowadzeniem agentury pogranicza na terenie odpowiedzialności służbowej brygady<sup>4</sup>. Sam Wydział II dzielił się

---

<sup>1</sup> WOP zostały utworzone rozkazem ministra obrony marszałka Polski Michała Roli Żymierskiego nr 0245 z 13 września 1945 r.; por. H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945-1948*, Warszawa 1971, s. 65.

<sup>2</sup> WOP w latach 1945-1949 podlegały pod Ministerstwo Obrony Narodowej, potem przeszły pod kompetencje Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, by w 1954 r. trafić pod zarząd nowo utworzonego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W latach 1965-

-1971 podlegały ponownie MON, by potem aż do swojego rozformowania w 1990 r. wejść z powrotem pod kompetencje MSW; por. idem, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966-1996*, Warszawa 1997, s. 343-249.

<sup>3</sup> Dowiadujemy się tego na przykładzie Wydz. II sąsiedniej Kaszubskiej Brygady (KB) WOP; por. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku [dalej AIPN Gd], sygn. IPNGD 091/20; J. Michalski, J. Porelski, *Przestępstwa nielegalnego przekroczenia granicy państwa na odcinku morskim (województwo gdańskie) Kaszubskiej Brygady WOP w latach 1980-82*, Legionowo 1984, s. 16.

<sup>4</sup> Bałtycka Brygada WOP; zabezpieczała teren: w latach 1950-1975 woj. koszalińskiego, w latach 1975-1989 woj. słupskiego i koszalińskiego. Sama nazwa Bałtycka Brygada zaczęła w tej formie obowiązywać dopiero od lat siedemdziesiątych, wcześniej od

bezpośrednio na: grupę obiektową, grupę KRG (Kierowania Ruchem Granicznym), sekcję rozpracowań oraz niezależne od nich: grupę dochodzeniowo-

-śledczą i analityczno-szkoleniową<sup>5</sup>. Podlegały tu również: Graniczne Placówki Kontrolne (GPK), Terenowe Grupy Operacyjne oraz Strażnice lądowe i morskie<sup>6</sup>.

Jednym z aspektów ochrony granicy przez Wydz. II Bałtyckiej Brygady (BB) WOP była kontrola operacyjna rybołówstwa morskiego, realizowana głównie na drodze inwigilacji środowiska rybackiego. Konieczność kontrwywiadowczego zainteresowania wynikała z charakteru tego zawodu. Rybacy poprzez możliwość pływania na łowiskach bałtyckich oraz odwiedzania portów obcych państw (co wiązało się również z kontaktami z obywatelami tych państw), posiadali naturalną okazję do nielegalnych uciezek z kraju.

Mieli oni także sposobność do popełniania innych przestępstw, jak m.in. przemytu. Pracowali również w jednej z głównych gałęzi gospodarki narodowej polskiego wybrzeża, której ochrona również wpisana była w zadania Wydz. II BB WOP. Zagadnienia te nie mogły pozostać bez operacyjnej kontroli organów zwiadu Wojsk Ochrony Pogranicza.

Kontrwywiadowcze zainteresowanie rybołówstwem morskim przez Wydz. II możemy najprawdopodobniej wskazać na początek istnienia tej struktury, czyli jak wychodzi z kwerendy archiwaliów Bałtyckiej Brygady przeprowadzonej przez autora w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku, na rok 1958. Trzeba jednak zaznaczyć, iż owo zagadnienie operacyjne było realizowane jeszcze przez jego bezpośredniego poprzednika tj. Wydział VII. Kontrola operacyjna rybołówstwa była jednym z pierwszych i najważniejszych zadań organów kontrwywiadowczych BB WOP<sup>7</sup>. Np. najstarsze zachowane akta Wydz. VII i zarazem najstarsze akta organów kontrwywiadowczych brygady z

---

końca lat pięćdziesiątych obowiązywała nazwa: 15 Bałtycka Brygada WOP. Autor dla uproszczenia będzie w tekście używał nazwy późniejszej.

<sup>5</sup> Ibidem.

<sup>6</sup> Ibidem.

<sup>7</sup> Jak wynika z zachowanych dokumentów każdy rybak posiadał wytworzoną przez Wydz. II teczkę. Niestety w dotychczasowej kwerendzie autor nie dotarł do żadnej z nich.

Koszalina, do których dotarł autor, toteczka personalna pozyskanego w 1950 r. agenta informatora ps. „Szot Władysław” (Józef Świacki), który miał inwigilować środowisko rybackie w m. Rowy<sup>8</sup>.

Prawie cała zachowana agentura za lata pięćdziesiąte, zwerbowana przez oba wydziały omawianej brygady, dotyczy zagadnienia inwigilacji rybaków. Zakończenie zainteresowania Wydz. II omawianym problemem możemy łączyć z rozwiązaniem Wojsk Ochrony Pogranicza w 1990 r<sup>9</sup>. Niestety niewiele wiemy o działaniach organów zwiadu w ostatnim roku funkcjonowania WOP. Powodem takiego stanu rzeczy jest utajnienie tych dokumentów.

Głównym narzędziem w kontroli operacyjnej rybołówstwa używanym przez Wydz. II była agentura. Zdecydowana większość tajnych współpracowników wykorzystywanych do realizacji zadań werbowana była ze środowiska rybackiego. Jak wynika z kwerendy zachowanych akt Wydziału, była to najliczniejsza sieć agenturalna prowadzona przez Wydz. II BB WOP przez cały okres jego istnienia.

Najcenniejszymi i zarazem najczęściej pozyskiwanymi TW z byli sami rybacy, często pracujący w spółdzielniach i przedsiębiorstwach rybołówstwa. Każdy kandydat na tajnego współpracownika podlegał specjalnemu opracowaniu przed werbunkiem. Takie sprawdzanie rybaków polegało m.in. na zebraniu opinii o nim w miejscu pracy i zamieszkania, a także o jego rodzinie i bliskich. Źródłami tych informacji bywali głównie zwerbowani już TW, pochodzący z otoczenia kandydata, często jego koledzy z pracy, czy sąsiedzi. Funkcjonariusze kontrwywiadu BB WOP zwracały się o te informacje także do różnego rodzaju urzędów, Milicji Obywatelskiej (MO) czy też do zakładu pracy potencjalnego tajnego współpracownika. Przykładem takich właśnie czynności jest plan opracowania TW ps. „Jan” (Stanisław Kosmański), rybaka pracującego

---

<sup>8</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/34, Teczka personalna „Szot Władysław”.

<sup>9</sup> Jak wynika z kwerendy przeprowadzonej przez autora, w II połowie lat osiemdziesiątych, Wydział II zmienił oficjalną nazwę na Wydział Zwiadu (choć do 1989 r. obie nazwy występowały jeszcze na przemian). Była to jednak tylko zmiana formalna. Struktura, kadra, metody operacyjne oraz wykonywane zadania pozostały niezmienione. Z tego powodu autor uznaje działalność Wydziału Zwiadu jako bezpośrednią kontynuację Wydz. II i włącza ją w zakres tematyczny niniejszego tekstu.

w PPIUR<sup>10</sup> „Korab” z Ustki, pozyskanego przez zastępcę d-cy GPK Ustka por. Mariana Grota w 1988:

„Plan opracowania.

1. Przez TW ps. Brzoza ustalić:

- zachowanie się kandydata podczas pobytu w porcie NEXO,
- jego stosunek do stopy życiowej na zachodzie,
- czy nawiązywał kontakty z osobami postronnymi w tym uciekinierów z Polski i jego stosunek do takich osób,
- czy uprawiał jakiś przemyt,
- co sobie po tych rejsach obiecywał i jakie ma plany życiowe,
- stosunek do żałogi i żałogi do niego.

Wyk. por. Marian Grot do dnia 30.06.1988

2. Przez KO „Ryszard ustalić:

- tryb życia, zachowanie się w czasie pobytu na lądzie,
- jaki rzeczywiście posiada autorytet w środowisku rybackim,
- z kim utrzymuje kontakty towarzyskie,
- czy posiada skłonności do spożywania alkoholu i wszczynania awantur,
- zainteresowania osobiste,
- plany życiowe i sytuacja rodzinna,
- pozytywne i negatywne cechy charakteru.

Wyk. por. Marian Grot do dnia 30.06.1988

3. Poprzez kierownika kutra, z którym pływa ustalić:

- zachowania się w morzu, zainteresowania, stosunek do pracy,
- umiejętności współżycia w żałodze, stosunek do kolegów, czy umie współżyć w kolektywie, jaki ma autorytet w otoczeniu,

---

<sup>10</sup> Przedsiębiorstwo Połowowe i Usług Rybackich.

- charakter jego wypowiedzi na tematy aktualnych zmian społeczno-gospodarczych zachodzących w kraju,
- wrażliwość na ujemne zjawiska zachodzące w jego otoczeniu.

Wyk. por. Marian Grot do dnia 30.06.1988

4. Poprzez posterunek MO w Postominie zebrać wywiad na rodzinę kandydata zam. w Marszewie gm. Postomino.

Wyk. por. Marian Grot do dnia 15.05.1988

5. Zebrać bliższe dane o rodzinie kandydata i dokonać sprawdzeń w ewidencji operacyjnej.

Wyk. por. Marian Grot do dnia 15.05.1988

6. Dokonać ustaleń w Wydziale Paszportów WUSW w Słupsku, czy kandydat lub ktoś z jego rodziny ubiegał się lub ubiega o wyjazd do KK.

Wyk. por. Marian Grot do dnia 30.05.1988

7. Nawiązać z kandydatem poufny kontakt w celu przeprowadzenia rozmowy operacyjnej, w czasie której potwierdzić i poszerzyć dane z realizacji pkt. 1, 2, 3, 4 oraz wypracować na tej podstawie taktykę pozyskania.

Wyk. por. Marian Grot do dnia 30.05.1988<sup>11</sup>

Oprócz agentury zwerbowanej spośród samych rybaków Wydz. II Bałtyckiej Brygady starał się organizować sieć tajnych współpracowników spośród innych zawodów związanych z rybołówstwem. W zainteresowaniu oficerów zwiadu znajdowali się m.in. pracownicy łądowi przedsiębiorstw zajmujących się połowami. Tak jak TW ps. „Jerzy” (Antoni Monkiewicz), główny mechanik SPRM<sup>12</sup>

---

<sup>11</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/166, Teczka personalna TW ps. „Jan”, Wniosek o opracowanie kandydata na tajnego współpracownika, 31.03.1988, k. 3.

<sup>12</sup> Spółdzielnia Rybołówstwa Morskiego.

„Łosoś” z Ustki<sup>13</sup>, czy TW ps. „Mira” (Miroslaw Bućkowski), magazynier z SPRM „Rybmor” Łeba, którego pozyskanie uzasadnia Pom. Szefa Wydz. II BB WOP mjr Wojciech Rogacz słowami: „Analiza posiadanych informacji przez GPK Łeba dotyczących sytuacji w SPRM »Rybmor« wykazała, iż istnieje operacyjna konieczność pozyskania dodatkowego źródła informacji w wymienionym przedsiębiorstwie do ustalania i rozpoznawania ewentualnych efektów mogących mieć wpływ na zagrożenie bezpieczeństwa granicy państwa. Odpowiednim kandydatem jest w/w obywatel, który ze względu na charakter pracy i zainteresowania ma naturalne możliwości ustalania danych nas interesujących z zakresu przestępczej działalności”<sup>14</sup>.

Rybacy indywidualni także byli poddawani obserwacji sieci agenturalnej stworzonej przez organy zwiadu Bałtyckiej Brygady. Ze względu jednak na charakter tego rodzaju rybołówstwa morskiego sieć ta wyglądała nieco inaczej niż w rybołówstwie spółdzielczym. Nie miało ono przecież tak rozbudowanych struktur pracowniczych jak przedsiębiorstwa zajmujące się połowami, typu usteckiego „Korabia”. Kontrola operacyjna rybołówstwa indywidualnego, oprócz oczywiście TW werbowanych spośród samych rybaków, opierała się na agenturze pozyskanej spośród pracowników przystani rybackich i portów. Możemy to dostrzec na przykładzie TW ps. „Ust-99” (Andrzej Wojtalik), oficer portu w Kapitanacie Portu Ustka, który według oficera pozyskującego: „z racji pełnionych obowiązków ma naturalne możliwości dotarcia do środowiska rybaków indywidualnych”<sup>15</sup>. Należy wspomnieć, iż ogólnie agentura wśród rybaków indywidualnych była dużo mniejsza. Potwierdza to notatka mjr Wilkołka z 1976 roku, w której stwierdza, że istnieje potrzeba werbunku w m. Rowy nowego tajnego współpracownika, gdyż do tej pory wykorzystywano tylko jednego TW<sup>16</sup>. Co przy 48 osobach

---

<sup>13</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/71, t. 1, Teczka personalna TW ps. „Jerzy”.

<sup>14</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/154, Teczka personalna TW ps. „Mira”, Wniosek o opracowanie kandydata na tajnego współpracownika, 20.09.1982, k. 3.

<sup>15</sup> AIPN Gd, sygn. 00155/159, Teczka personalna TW ps. „Ust-99”, Wniosek o opracowania kandydata na tajnego współpracownika, 28.04.1988, k. 3.

<sup>16</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/139, t. 1, Teczka personalna TW PS. „Marek”, Notatka służbowa dot. zabezp. załóg rybackich w m. Rowy, 29.05.1976, k. 16.

uprawiających zawód rybaka nie pozwala na efektywną kontrolę operacyjną<sup>17</sup>.

Zainteresowanie Wydz. II rybakami wiąże się z początkiem drogi zawodowej każdego z nich. Wydział, jako organ opiniujący wnioski o otrzymanie karty rybackiej (dokumentu wymaganego do możliwości wykonywania tego zawodu) był bardzo dobrze poinformowany o wszystkich kandydatach myślących o pracy w rybołówstwie.

Mając informacje o potencjalnych rybakach, oficerowie kontrwywiadu WOP zlecali prowadzonym przez siebie tajnym współpracownikom inwigilacje kandydatów. Często zdarzało się, iż TW zostawał pozyskiwany m.in. do dostarczania takich informacji. Tajny współpracownik ps. „Marek” (Henryk Bartosiak), rybak z m. Rowy, został pozyskany w 1976 r. przez mjr Edwarda Wilkołka, dowódcę GPK WOP Ustka, w celu: „Z racji uprawnianego zawodu, wspólnej pracy posiada możliwość rozpoznawania faktycznych zamierzeń zarówno czynnych rybaków jak i osób miejscowych ubiegających się o pracę w rybołówstwie”<sup>18</sup>. Od charakteru zebranych informacji przez sieć agenturalną w pewnej mierze zależała decyzja o wydaniu bądź nie, karty rybackiej. Czyli można stwierdzić, iż BB WOP posiadała swojego rodzaju wpływ na dobór ludzi do tego zawodu.

W operacyjnym zainteresowaniu Wydz. II pozostawały osoby, które prace w rybołówstwie poprzedzały nauką w Technikach Rybołówstwa Morskiego (TRM). Oficerów zwiadu, oprócz informacji ogólnych o zachowaniu i wynikach w nauce, interesowały kontakty uczniów z podejrzanymi osobami, również o stosunkach uczniów z rodzinami, czy też o posiadaniu krewnych w krajach kapitalistycznych. Działania te oprócz rozeznania w kandydatach na przyszłych pracowników rybołówstwa miały na celu zabezpieczenie praktyk rybackich w czasie rejsów szkoleniowych. Chciano zminimalizować zagrożenie ucieczki z kraju podczas wizyt w portach obcych państw, czy też prób ewentualnego przemytu.

W razie wątpliwości co do postawy ucznia Wydz. II Bałtyckiej Brygady zgłaszał oficjalnie swoje zastrzeżenia, co było jednoznaczne

---

<sup>17</sup> Ibidem.

<sup>18</sup> Ibidem, *Wniosek o opracowanie kandydata na tajnego współpracownika*, 31.05.1976, k. 3.

z uniemożliwieniem udziału w takim rejsie. Sam okres rejsów szkolnych znajdował się pod bacznym nadzorem oficerów zwiadu.

Dopływ informacji z techników rybołówstwa umożliwiła prowadzona w nich agentura. Wydz. II BB WOP starał się posiadać tajnych współpracowników wśród uczniów wszystkich TRM na swoim terenie odpowiedzialności służbowej. TW ps. „Wojski” (Roman Moszkowicz), w momencie pozyskania uczeń trzeciej klasy Technikum Rybołówstwa Morskiego w Kołobrzegu, zwerbowany został w 1976 r. przez GPK Kołobrzeg w celu: „zabezpieczenia dopływu informacji o uczniach, którzy ze względu na uzyskiwane wyniki nauczania, sytuację rodzinną, zachowanie się i wypowiedzi w szkole, jak i podczas rejsów szkoleniowych mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa granicy PRL; ujawniania i rozpoznawania kontaktów uczniów TRM z osobami zam. w kk oraz rozpoznawania osób usiłujących dotrzeć do naszych załóg podczas postoju jednostek w obcych portach; ujawniania kontaktów uczniów TRM z podejrzanym elementem z terenu miasta, rozpoznawania charakteru i podłoża tych kontaktów; informowania o bieżącej sytuacji i nastrojach w TRM oraz o wszelkich przejawach działalności przestępczej – w tym w szczególności wrogie wypowiedzi pod adresem polityki Partii i Rządu, wywóz dewiz za granicę, handel i niewłaściwe zachowanie się uczniów podczas pobytu w obcych portach”<sup>19</sup>. Choć do dzisiejszych czasów zachowało się niewiele teczek agentury techników rybołówstwa, głównie za lata siedemdziesiąte, nie ma racjonalnych przesłanek, aby twierdzić, iż inwigilacja uczniów tych szkół była prowadzona tylko w tym okresie. Raczej wątpliwy wydaje się być pogląd, że ani wcześniej, ani później organy zwiadu Bałtyckiej Brygady zdając sobie sprawę z zagrożeń, nie podejmowały omawianych zadań.

Kontrola operacyjna nie kończyła się wraz z otrzymaniem kart rybackich. Wydz. II kontynuował ją poprzez inwigilacje młodego środowiska rybackiego, które było elementem niepewnym w oczach oficerów kontrwywiadu WOP. Działo się tak, gdyż zwykle były to osoby bezżenne z niestabilizowanym trybem życia, co sprawiało, że mogli być bardziej podatni na próby dokonania czynów uznawanych za

---

<sup>19</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/70, t. 1, Teczka personalna TW ps. „Wojski”, Kwestionariusz. Część II. Uzasadnienie pozyskania do współpracy, b.d., k. 4.



przestępstwa. Pod szczególnym nadzorem znajdowały się Domy Rybaka, które zamieszkiwali młodzi rybacy, zwykle na początku swojej zawodowej kariery.

Starano się utrzymywać w Domach sieć agenturalną, mającą stale dostarczać informacje. Zwykle werbowano ludzi spośród zamieszkałych je młodych rybaków, tak jak TW ps. „Krzysiek” współpracujący z Wydziałem w latach 1973-1977<sup>20</sup>. Starano się pozyskiwać także agentów spośród osób będących w ciągłym kontakcie z Domami Rybaka, najlepiej ich pracownikami. Takim tajnym współpracownikiem był m.in. TW ps. „Michał” (Jan Szeffler), o którym dowiadujemy się z jego akt personalnych, iż: „pozyskany został do współpracy z GPK Ustka w charakterze TW ps. „Michał” dnia 20.04.1961 na zasadzie dobrowolności.

Celem wykorzystania w/wym. było zabezpieczenie młodego środowiska rybackiego zam. w Domu Rybaka. Z zawodu rybak z uwagi na chorobę żołądka zrezygnował w 1964 r. Zatrudnił się na stanowisku zaopatrzeniowca w Domu Rybaka<sup>21</sup>. Swoją współpracę w tym zagadnieniu zakończył w 1972 roku<sup>22</sup>.

Środowisko młodych rybaków mieszkających poza Domami także znajdowało się w operacyjnym zainteresowaniu funkcjonariuszy zwiadu Bałtyckiej Brygady. Z powodu dużej rotacji zatrudnienia w rybołówstwie była to liczna grupa, co wymagało stałego zabezpieczenia kontrwywiadowczego. Tajni współpracownicy penetrujący to środowisko pochodzili zarówno z niego, jak również spośród rybaków doświadczonych, z długim stażem, cieszących się autorytetem.

Praktycznie każdy TW pozyskiwany z osób wykonujących ten zawód miał za zadanie obserwowanie pracowników o małym stażu, co pozwalało na ciągły dopływ informacji.

Inwigilacja rybaków o wieloletnim stażu zasadniczo nie odbiegała od tej prowadzonej wobec ich młodszych kolegów. Funkcjonariusze

---

<sup>20</sup> W dotychczasowej kwerendzie autor nie dotarł do teczki personalnej TW. Autor korzystał z teczki pracy tajnego współpracownika; por. AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/10, t. 1, Teczka pracy TW ps. „Krzysiek”.

<sup>21</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/65, t. 2, Teczka personalna TW ps. „Michał”, Notatka służbowa z akt personalnych nr I W 2530, 2.09.1983, k. 11.

<sup>22</sup> Ibidem.

Wydz. II BB WOP nadal pozyskiwali informacje o ich życiu prywatnym oraz rodzin i bliskich. Należy wspomnieć, iż takie zainteresowanie życiem osobistym było wyłączną domeną inwigilacji osób trudniących się rybołówstwem.

Ten sam rodzaj informacji pozyskiwano o np. mniejszościach narodowych, pracownikach zawodów związanych z turystyką, czy też ogólnie o osobach zamieszkujących strefę nadgraniczną, znajdujących się w operacyjnym zainteresowaniu oficerów zwiadu. Starano się uzyskać także, głównie od TW, informacje o zachowaniu się rybaków podczas trwania połowów na łowiskach morskich.

W zainteresowaniu organów kontrwywiadu WOP pozostawały wiadomości o kontaktach rybaków z załogami kutrów państw obcych, czy też innych statków obcych bander. Jak widzimy na przykładzie TW ps. „Julek”<sup>23</sup>, rybaka ze Stegny, pozyskanego w 1963 r. przez sąsiednią Kaszubską Brygadę, w zainteresowaniu zwiadu pozostawały również informacje: „o zauważonych obcych jednostkach pływających przebywających na wodach terytorialnych naszego Państwa”<sup>24</sup>. Gromadzenie takiego rodzaju informacji miało na celu zminimalizowanie zagrożenia ucieczki z kraju, czy popełnieniu innych przestępstw granicznych, w tym prze-mytu.

Należy także omówić sprawę sieci agenturalnej rybołówstwa morskiego podczas zawieruchy polityczno-społecznej I połowy lat osiemdziesiątych. TW werbowani do operacyjnej kontroli omawianego zagadnienia była najliczniejsza z grup tajnych współpracowników wykorzystywanych we wszystkich zagadnieniach kontrwywiadowczych. Z tego też powodu polegano na niej w tym gorącym okresie. O działaniach zwiadu BB WOP, jeżeli chodzi o strajki i wystąpienia społeczne, w gorącym sierpniu 1980 r. wiemy niewiele.

Co prawda odbywały się spotkania, w świetle zachowanych dokumentów, TW z oficerami prowadzącymi, aczkolwiek w zdecydowanej większości nie dotyczą one tworzenia się nowego ruchu społecznego. Podobną sytuację mamy także w zachowanych aktach agentury rybackiej Wyd. II Kaszubskiej Brygady WOP. Nie znaczy to,

---

<sup>23</sup> Do naszych czasów nie zachowała się teczka personalna TW.

<sup>24</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 0096/1, Teczka pracy TW ps. „Julek”, Kierunkowy plan wykorzystania tajnego współpracownika ps. „Julek”, 25.01.1963, k. 1.

iż organy kontrwywiadu WOP nie podjęły działań wobec tworzącej się „Solidarności”. Wiemy, iż organy kontrwywiadowcze sąsiedniej brygady z Gdańska aktywnie działały w tym zagadnieniu<sup>25</sup>. Możemy więc postawić hipotezę, iż BB WOP również działała na tym polu, choć najprawdopodobniej nie zachowały się dokumenty o tym świadczące.

W dotychczasowej kwerendzie autor dotarł tylko do jednej informacji o strajkach sierpnia 1980 r., przekazanej przez tajnego współpracownika wykorzystywanego do inwigilacji rybołówstwa. Jest to informacja z 19 sierpnia 1980 r. przekazana przez TW ps. „Robert”, rybaka PPIUR „Korab”, współpracującego w latach 1969-1989, która mówi o sytuacji w strajkującej Stoczni Ustka<sup>26</sup>. Traktuje ona o sytuacji ogólnej stoczni w tym dniu. Jediną wzmianką związaną z rybołówstwem jest informacja, iż „Korab” pracuje nadal<sup>27</sup>.

W okresie od sierpnia 1980 r. do wprowadzenia stanu wojennego tajni współpracownicy działający w omawianym zagadnieniu nie są wykorzystywani do wykonywania zadań związanych z „Solidarnością”. Trzeba jednak wspomnieć, iż ogólnie Wydz. II w tym okresie nie zlecał zadań wobec nowego związku zawodowego żadnym TW, bez względu na kierunek działania. Co prawda zdarzały się przypadki dostarczania informacji o „Solidarności”, aczkolwiek nie wynikały one ze zleconych zadań, a wyłącznie z inicjatywy własnej tajnych współpracowników. Przykładem takiej wiadomości odnośnie zagadnienia kontrwywiadowczej kontroli rybołówstwa jest informacja przekazana przez TW ps. „Dariusz” (Karol Kocur)<sup>28</sup>, rybaka z SPRM „Łosoś”, który informował o tworzeniu

---

<sup>25</sup> Ogólnie agentura Kaszubskiej Brygady WOP zachowała się w dużo gorszym stanie, niż Bałtyckiej Brygady. Jednak na podstawie dzienników korespondencji Wydz. Ochr. Gosp. SB w Gdańsku wiemy, iż Wydz. II KB kontaktowała się SB w sprawie operacji „LATO-80” – operacji skierowanej przeciwko rodzącemu się w Stoczni Gdańskiej ruchowi społecznemu; por. AIPN Gd, sygn. IPNGD 0046/556, t. 2, Wydział Ochrony Gospodarczej SB. Dziennik korespondencji 14.06.1980-3.10.1980, s. 69-70.

<sup>26</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/118, t. 2, Teczka pracy TW ps. „Robert”, Informacja dotycząca aktualnej sytuacji w Stoczni Ustka związanej z przerwą pracy, 19.08.1980, k. 189. Jest to jedyna wzmianka o wydarzeniach sierpnia, do których dotarł autor w dotychczasowej kwerendzie akt Wydz. II BB i KB WOP.

<sup>27</sup> Ibidem.

<sup>28</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/108, t. 3, Teczka personalna TW ps. „Dariusz”.

się nowego związku zawodowego w jego zakładzie pracy<sup>29</sup>. Po 13 grudnia 1981 r. sytuacja jednak się zmieniła. Jeszcze w grudniu oficerowie prowadzący na specjalnie wywoływanych spotkaniach przekazywali tajnym współpracownikom dodatkowe zadania.

Dotyczyły one informowania o zjawiskach godzących w porządek stanu wojennego takich jak: drukowaniu i kolportowaniu nielegalnych pism i ulotek, o osobach głoszących poglądy antysocjalistyczne i nawołujący do strajków itp. Takie zestawy zadań otrzymali również TW działający w operacyjnej kontroli rybołówstwa morskiego. Mieli oni ponadto zwracać większą uwagę na osoby mogące dokonywać porwania kutrów<sup>30</sup>. Od tego momentu do Wydz. II zaczęły napływać informacje o działaczach zdelegalizowanej „Solidarności” pracujących w rybołówstwie, czy też o osobach z jej poglądami sympatyzującymi. Zaczęto w tym celu nawet werbować nowych współpracowników, jak TW ps. „Karaś” (Marian Kopeć), rybaka z „Korabia”, który w 1982 r. został pozyskany przez chor. sztab. Mariana Grota z GPK Ustka, m.in. w celu: „Ujawniania osób w środowisku rybackim i z poza krytycznie ustosunkowanych do ustroju socjalistycznego, aprobujących działalność byłych działaczy „Solidarności” – rozpoznawania ich, czy nie prowadzą lub nie podejmują wrogiej antypaństwowej działalności”<sup>31</sup>.

Poza zadaniami tego typu w I połowie lat osiemdziesiątych, tak jak w latach wcześniejszych, tajni współpracownicy byli wykorzystywani do badania nastrojów społeczeństwa. Głównie chodziło o rozpoznania, co w środowisku rybackim mówi się o różnego rodzaju wyborach do Sejmu, czy Rad Narodowych.

Oficerów zwiadu interesowały także opinie na temat zjazdów Partii czy wystąpień telewizyjnych jej liderów. Często zdarzało się, że w ramach tzw. zadań manewrowych funkcjonariusze Wydz. II BB WOP zlecali prowadzonym przez siebie tajnym współpracownikom donoszenie

---

<sup>29</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/108, t. 1, Teczka pracy TW ps. „Dariusz”, Informacja dot. Nowych ZZ „Solidarność” w SPRM „Łosoś” w Ustce, 2.10.1980, k. 79.

<sup>30</sup> Przykładem może być TW ps. „Zbyszek” (Ryszard Granis), rybak, który na spotkaniu 23.12.1980 r. z prowadzącym go pomocnikiem d-cy GPK Ustka st. chor. Bogusławem Sokołowskim otrzymał taki właśnie zestaw zadań; por. AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/85, t. 1, Teczka pracy TW ps. „Zbyszek”, Zadanie, 23.12.1981, k. 92.

<sup>31</sup> AIPN Gd, sygn. IPNGD 00155/91, t. 1, Teczka personalna TW ps. „Karaś”, Kwestionariusz. Część II. Uzasadnienie pozyskania do współpracy, b.d., k. 4.

o wypowiedziach rybaków na nagłe wydarzenia. Przykładem tego jest otrzymane przez wspomnianego już TW ps. „Dariusz” polecenie o uzyskanie jak największej ilości komentarzy dotyczącej uprowadzenia księdza Jerzego Popiełuszki<sup>32</sup>. Zlecono mu m.in. informowanie, czy po porwaniu kapelana „Solidarności” występują wrogie wypowiedzi pod adresem rządu<sup>33</sup>.

Osobnego omówienia wymaga opisanie metod stosowanych przez organy zwiadu brygady z Koszalina wobec rybaków, którzy według nich w jakikolwiek sposób zagrażali nienaruszalności granicy państwowej. Zwykle informacje o domniemanym zagrożeniu funkcjonariusze Wydz. II Bałtyckiej Brygady otrzymywali od prowadzonych przez siebie tajnych współpracowników. Nie cofano się nawet przed wykorzystywaniem zasłyszanych wypowiedzi pochodzących od osób będących pod wpływem alkoholu. Należy wspomnieć, iż wiadomości tego typu były przekazywane również pomiędzy brygadami. W razie otrzymania takich informacji wszczynano ich operacyjne sprawdzenie (SOS) lub wypełniano kwestionariusz ewidencyjny (KE) względem rybaka, którego miały one dotyczyć. Funkcjonariusze zwiadu BB WOP próbowali zebrać jak największą ilość wiadomości o takiej osobie, jak również o jej rodzinie i bliskich znajomych.

Starano się dokonać zmustrowania na ładzie rybaków, wobec których zachodziło podejrzenie o próbę nielegalnej ucieczki za granicę. Sam Wydz. II nie miał bezpośrednio takiej władzy. Mógł on drogą oficjalną wnioskować o to do armatora, czyli do przedsiębiorstwa zatrudniającego, będącego w operacyjnym zainteresowaniu organów zwiadu brygady z Koszalina. Zdarzało się jednak, że próbowano doprowadzić do zmustrowania w inne sposoby. Przykładem takich działań są czynności operacyjne podjęte względem Andrzeja Czerwca, rybaka z PPIUR „Korab” w Ustce, rozpracowywanego w ramach SOS krypt. „Miesiąc”<sup>34</sup>.

---

<sup>32</sup> AIPN Gd, sygn. 00155/108, t. 1, Informacja, 30.10.1984, k. 138.

<sup>33</sup> Ibidem.

<sup>34</sup> Andrzej Czerwiec został w później pozyskany do współpracy przez GPK WOP w Ustce jako TW ps. „Krystian”, materiały SOS krypt. „Miesiąc” zostały włączone do jego teczki personalnej; por. AIPN Gd, sygn. 00155/91, t. 1, Teczka personalna TW ps. „Krystian”.

Znajdował się on w zainteresowaniu oficerów kontrwywiadu WOP z powodu swoich wypowiedzi na temat chęci ucieczki z kraju<sup>35</sup>. Dla uniknięcia zagrożenia granicznego postanowiono doprowadzić do jego zmustrowania. W tym celu chciano wykorzystać fakt nadużywania przez niego alkoholu. Prowadzący sprawę chor. sztab. Marian Grot w ramach przedsięwzięć zlecił TW ps. „Uwertura”<sup>36</sup> informować w trybie pilnym, kiedy Andrzej Czerwiec przed wypłynięciem przybędzie na kuter w stanie wskazującym na spożycie alkoholu<sup>37</sup>. Pod tym samym względem miał on być także pod szczególną obserwacją kontrolerów BB WOP podczas odprawy na morzu<sup>38</sup>.

Przez te działania chciano doprowadzić do dyscyplinarnego przeniesienia Czerwca do pracy na lądzie. Jednak żadne z tych przedsięwzięć nie zostało ostatecznie wykonane. Chorąży Grot ostatecznie postanowił wnioskować do armatora, u którego był zatrudniony figurant o: „niezwłoczne zmustrowanie (czasowo) ob. Andrzej Czerwiec z kutra rybackiego”<sup>39</sup>, co zostało zaakceptowane przez szefostwo Wydz. II BB WOP: „Z dyrektorem przedsiębiorstwa załatwić zmustrowanie z jednostki. Wykorzystać w tym celu jego niedyscyplinowanie oraz częste nadużywanie alkoholu”<sup>40</sup>.

Poza inwigilacją rybaków kontrola operacyjna rybołówstwa morskiego obejmowała ochronę gospodarki państwowej. Dotyczyło to wszystkich zjawisk, które według oficerów zwiadu Bałtyckiej Brygady mogły wpływać negatywnie na dochody płynące z połowów i przetwórstwa ryb. Powodem do zainteresowania operacyjnego mógł być np. spadek efektywności pracy kutra.

Starano się ustalić, poprzez różnego rodzaju metody operacyjne, powód tego spadku połowów. Ochrona gospodarza rybołówstwa wiązała się również z wykrywaniem wszelkich nieprawidłowości na terenie

---

<sup>35</sup> Ibidem, Informacja dot. wypowiedzi granicznej przez rybaka Czerwiec Andrzej, 17.12.1981, k. 15.

<sup>36</sup> Autor w dotychczasowej kwerendzie nie dotarł do akt TW ps. „Uwertura”.

<sup>37</sup> Ibidem, Informacja dotycząca rybaka Czerwiec Andrzej podejrzanego o zamiar ucieczki z kraju, 23.01.1982, k.20.

<sup>38</sup> Ibidem.

<sup>39</sup> Ibidem, Meldunek w sprawie wykonania wniosków, 26.01.1982, k. 21.

<sup>40</sup> Polecenia te (z 21.02.1982) zostały sporządzone w formie odrębnej notatki na odwołanie wymienionego już Meldunku w sprawie wykonaniu wniosków.

spółdzielni i przedsiębiorstw rybackich. Wiązało się to m.in. z wykrywaniem różnego rodzaju nadużyć finansowych pracowników, czy też po prostu kradzieży złowionych ryb z magazynów. W zagadnieniach gospodarczych Wydz. II BB WOP ograniczał się wyłącznie do zbierania informacji. Jeżeli uznano, iż zebrany materiał jest wystarczający, przekazywano go dalej odpowiednim służbom.

Zwykle były to odpowiednie organy SB czy MO odpowiedzialne za ochronę gospodarczą. Jeżeli sprawa dotyczyła wyłącznie spadku efektywności połowów na skutek winy załogi, oficerowie zwiadu przesyłali swoje spostrzeżenia i uwagi do dyrekcji zatrudniającego ich przedsiębiorstwa w celu wyciągnięcia odpowiednich konsekwencji. W razie przychylnego rozpatrzenia wniosku przez pracodawcę w grę wchodziły kary dyscyplinarne od nagany po zmuszowanie na lądzie, aż nawet do zwolnienia. Decyzja należała jednak wyłącznie do dyrekcji przedsiębiorstwa lub spółdzielni<sup>41</sup>.

W zakres ochrony gospodarczej rybołówstwa morskiego przez Wydz. II koszalińskiej brygady wchodziła również swojego rodzaju opieka nad kutrami rybackimi. Oczywiście tych będących własnością spółdzielni i przedsiębiorstw rybackich<sup>42</sup>. W razie uznania, iż istnieją przesłanki, że do awarii lub uszkodzenia doszło wskutek niedbalstwa lub umyślności określonych osób, funkcjonariusze Wydz. II wszczynali tok operacyjnego sprawdzenia.

W dotychczasowej kwerendzie autor dotarł tylko do jednej sprawy tego typu. SOS krypt. „Wrak” została wszczęta w maju 1983 r., po tym jak w kwietniu tego samego roku po paru godzinach od powrotu z połowu, należącej do PPIUR „Korab” kuter UST-78 zaczął tonąć<sup>43</sup>.

---

<sup>41</sup> Z kwerendy przeprowadzonej przez autora wynika, że w razie odrzucenia wniosku BB WOP nie próbowała w żaden sposób odwoływać się od tej decyzji. Jednak osoby ujęte w odrzuconym wniosku nadal pozostawały pod operacyjną kontrolą Wydz. II.

<sup>42</sup> Kutry rybaków indywidualnych nie znajdowały się w zainteresowaniu operacyjnym Bałtyckiej Brygady, gdyż ich uszkodzenia nie wpływały bezpośrednio na dochody gospodarki narodowej, jak było to w przypadku kutrów należących do spółdzielni i przedsiębiorstw.

<sup>43</sup> AIPN Gd, sygn. 0098/39, SOS krypt. „Wrak”, Wniosek o wszczęcie sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Wrak”, 25.05.1983, k. 3.

Specjalnie powołana komisja zakładowa po wstępnych oględzinach uznała zdarzenie za wynik zaniedbań ze strony mechanika i motorzysty<sup>44</sup>.

Wnioskujący rozpoczęcie sprawy Pomocnik Szefa Wydz. II BB WOP mjr Wojciech Rogacz jako zasadność tego przedsięwzięcia wskazywał: „Ponieważ awaria kutra UST-78 przyniosła znaczne straty dla gospodarki narodowej i mogła być wynikiem działania lub zaniechania określonych osób, istnieje konieczność wszczęcia sprawy operacyjnego sprawdzenia w celu ustalenia: czy zdarzenie to było następstwem celowej i wrogiej działalności, czy też lekkomyślności i niedbalstwa; ewentualnych sprawców przestępczego czynu i pociągnięcia ich do odpowiedzialności karnej”<sup>45</sup>.

Po ponad sześciu miesiącach śledztwa w omawianej sprawie nie dopatrzone się jednak oznak umyślnego działania, dlatego mjr Rogacz postanowił wnioskować o jej zakończenie: „Ponieważ ustalono sprawcę awarii kutra, udowodniono mu winę (nieumyślną), a nie było wrogiego i celowego działania – sprawę należy zakończyć i materiały złożyć do archiwum sekcji „c” Wydz. Zab. Oper. WUSW w Słupsku”<sup>46</sup>.

Kłodziński Marcin; Kontrola operacyjna rybołówstwa morskiego przez Wydział II Bałtyckiej Brygady Wojsk Ochrony Pogranicza (wybrane zagadnienia), w: Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 45 (2010), s. 53 – 68.

---

<sup>44</sup> Ibidem.

<sup>45</sup> Ibidem.

<sup>46</sup> Ibidem, *Wniosek o zakończenie sprawy operacyjnego sprawdzenia krypt. „Wrak”*, 2.12.1983, k. 10.